

КІШ У.С.С.

У. С. С. пішли в осени 1914. р. у бій, не маючи запевненого постійного доповнення. Кожної хвилини загрожувала їм небезпека зникнути з лиця землі і, якщо так не сталося, то був це хіба щасливий випадок.

Кіш У. С. С., себто установу, що мала дбати за правильне і постійне поповнення Легіону, покликане до життя щойно 5 місяців після того, коли У. С. С. звели перші бої. Після вимаршу стрілецьких курінів на фронт, залишилися в Горонді, опісля в Замковій Паланці, коло Мункачева т. з. «Кадра». Оця загальнопринята у Стрілецтві назва означувала ніщо інше як збірний пункт для тих, що повертались до своїх сотень з відпусток, лікування або як розбитки з поля бою. Саме із тих стрільців формували час-до-часу більші чи менші відділи, яких під проводом старшин або підстаршин відсиляли назад до сотень. Кадра не мала права набирати новобранців, вишколювати й формувати доповнюючих відділів для боєвих курінів. Вона не мала жадного організаційного статуту, як і весь Легіон; її приймала команда корпусу ген. Гофмана, до якого належали фронтові формації УСС, немов якесь «конечне існуюче лихо».

Кіш У. С. С. почав офіційну діяльність щойно під кінець березня 1915 р., хоча вже в половині січня після довгих переговорів і торгів нашої політичної репрезентації в Міністерстві Краєвої Оборони, появилось було доручення про організацію Коша.

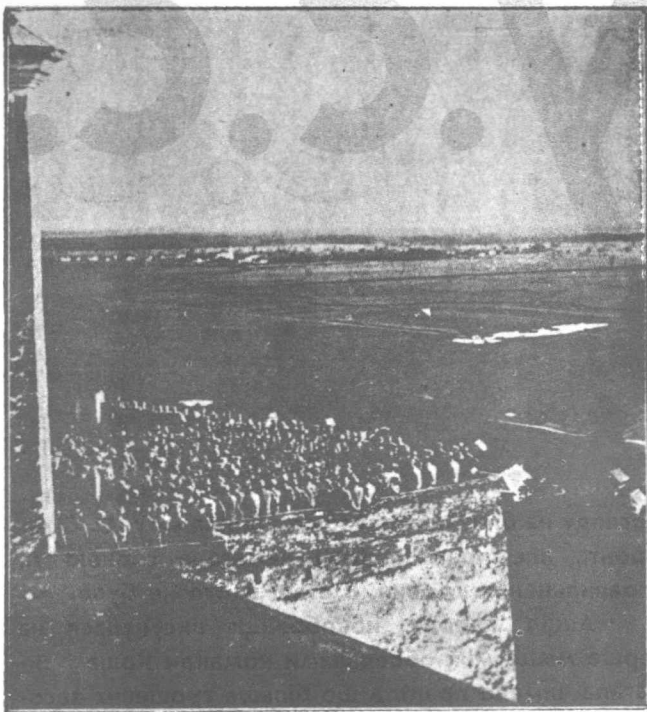
Про доповнення У. С. С. новобранцями (рекрутація) говорилось у згаданому дорученні дуже загально і так неясно, що не знати було, як забиратись до цього діла. Притому харчевий стан Коша обмежили до смішно малого числа, а саме до 250 людей.

Місце постою Кошеві призначили не як для інших австр. полків у запіллі, але в етапі XXV. корпусу, недалеко боєвої лінії. Правда, це було з деяких причин доволі корисне, хочай-би лише

з огляду на близький зв'язок з відділами У. С. С. на фронті, але праця в Коші вимагала спокою та упорядкованих умовин. В етапі цього не було.

Акція набору новобранців висунулася на перше місце між обов'язками команди Коша і вимагала чимало праці, а ще більше грошових засобів. Перше виконував Кіш, про друге мусів дбати скарбник Боєвої Управи У. С. С., що мала свій осідок у Відні. Для самої рекрутації створено в Коші окремий відділ, штаб старшин та підстаршин, бож вона — як опісля виявилось — вимагала чимало знання, енергії та хисту для поборювання тих перепон, які заєдно ставили всякі покликані й непокликані чинники. Удержання У. С. С. і поширення організації було для української справи під цю пору дуже важною проблемою. З тої причини українські політичні представництва у Відні, Загальна Українська Рада з Боєвою Управою У. С. С. і Союз Визволення України дуже уважно стежили за ходом рекрутації та вимагали від команди Коша енергійних заходів і постійних звідомлень.

Акція набору новобранців, яку започаткував Кіш з весною 1915 р., дала спершу надсподівані осяги. Це було заслугою деяких старшин У. С. С., зокрема чет. М. Саєвича, який зєднав собі скоро прихильність і піддержку військових команд та зумів навіть стягати охотників зпоза російського фронту через Карпати. В травні 1915 р., після прориву російського фронту під Горлицями та захоплення арміями центральних держав значної частини території з українським населенням, задумала Загальна Українська Рада і Союз Визволення України побільшити Легіон У. С. С. і поширити його завдання на окуповані українські землі. В цій справі йшло живе листування, постійна виміна думок і дискусія між Віднем і Кошем. Цей плян вимагав у головних основах такого: 1. Побільшення контингенту боєвого стану У. С. С. на 12.000 людей і 5 тисяч в Запасних Кошах. 2. Дозволу на побір людей загального ополчення. 3. Організацію

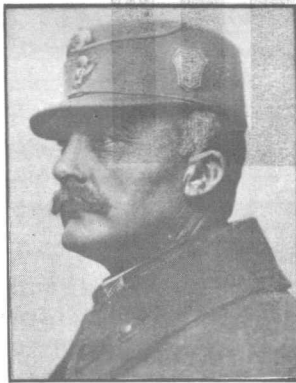
Збірка Коша У. С. С. на терасі старовинного замку в Замковій Паланці, з нагоди приїзду делегатів Боевої Управи.

запасних сотень, чи то курінів у Перемишлі, Львові, Станиславові і Стрию. 4. Творення полків і бригад по трійковій системі. 5. Референта при Начальній Команді Армії. 6. Придільнення полків У. С. С. до армії австрійської і німецької на українських територіях. 7. Референтів при арміях і т. д. Всіх домагань було чотирнацять.

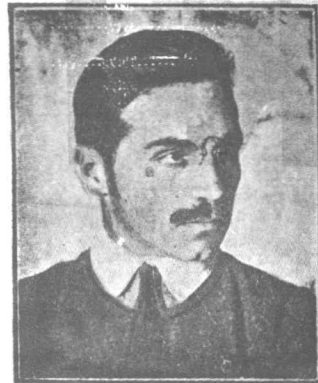
Цей широкий плян, предложений нашою політичною репрезентацією, політичним та військовим верхам Австрії застряг на мертвій точці тоді, коли похід військ центральних держав припинився і наново почалась позиційна війна. З цього пляну

»З ними, мовляв, треба гостро«.
Чет. М. Гаврилко в розмові з найстаршим стрільцем.

Полк. Мирон Тарнавський.

Сот. д-р Никифор Гіряк.

зреалізовано тільки атомову частину, а саме Збірну Станицю У. С. С. у Львові, яку зорганізовано літом 1915 р., три комісаріяти У. С. С. на Волині, що почали працювати в січні 1916 р. і Поборову Станицю при Верховній Команді Південної Армії.

Набір новобранців хоча в меншому розмірі продовжувався далі так, що без огляду на різні перепони У. С. С. мали постійне доповнення.

Від кінця 1916 р. багато новобранців (яких 3.000) доставила рухлива Поборова Станиця в Станиславові, що працювала в районі Південної Армії під проводом чет. Д-ра Новаківського. В цій станиці працювало кільканацять людей м. і. пхор. В. Мосора, пхор. І. Тиктор, дес. Ю. Рабій, віст. М. Данилюк, віст. Я. Матусяк і О. Весоловський.

Також чимало добровольців збрала львівська Збірна Станиця, яку заснував чет. Д-р В. Старосольський в липні 1915 р. І якою після нього проводив сот. М. Волошин. Станиця мала свою домівку-касарню в бурсі Ставропігійського Інституту. Вона мала лічницю для хорих, захист для виздоровців і відпустковців.

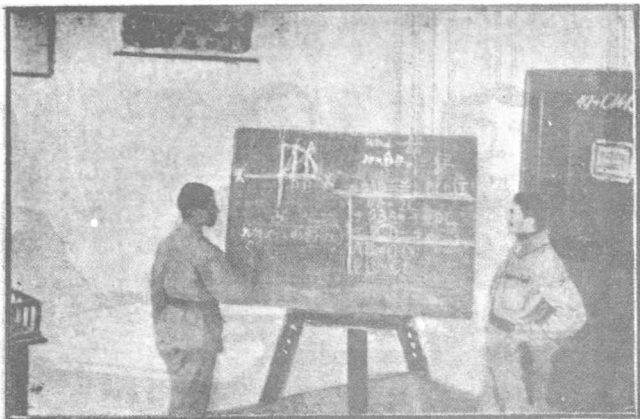
Крім самого набору новобранців мусіла команда Коша їх вишколювати і формувати з них похідні сотні, здатні до бою. Коли взяти під увагу, що обов'язком Коша було ще провадити евіденцію, дбати за виздоровців, піклуватися воєнними інвалідами і т. д., то праці й обов'язків було більше ніж сил, які могли їх виконати. Тому, після довгих переговорів кошового із шефом генеральної булавки корпусу зимою 1915/16, виділено з Коша всі сотні новобранців і з них зформовано окремий курінь, що став зав'язком Вишколу У. С. С. На команданта Вишколу корпусна команда призначила от. Мирона Тарнавського.

Кошесві прийшлося також відіграти більше випадкову як організовану роль в посередництві між курінями У. С. С., краєм та нашою політичною репрезентацією у Відні. Незалежно від цього зробився Кіш в короткому часі зв'язковим поміж усіма стрілецькими організаціями та поодинокими Стрільцями, приділеними службово до найрізко-

родніших австрійських та німецьких команд і частин.

Декілька місяців після нової організації У. С. С. (березень 1915.) жили поодинокі відділи Легіону окремим життям, без тіснішого зв'язку і порозуміння між собою. Та обставина, що боєві куріні У. С. С. приділено до різних бригад, а Кіш підчинено команді корпусу Гофмана, є доказом, що супроти У. С. С. стосовано окрему тактику, намагаючись відібрати Легіонові політичний характер та перемінити його на баталіони загального ополчення. З тої причини розірвано внутрішній зв'язок між усіма частинами У. С. С.; фронтовим курінням заборонено комунікуватися безпосередньо з У. Б. У. у Відні. Їм не вільно було видавати по дорожніх документів для старшин поминувши команду австр. бригади. Внески чи проекти політичного характеру могли куріні У. С. С. предкла-дати тільки команді корпусу. Трохи інакше вихо-дило з Кошем У. С. С. Хоча його підчинили також команді корпусу, то для нього не видали виразної заборони стояти в контактi з українським політич-ним представництвом у Відні. Тому Кіш мав більшу свободу рухів і йому припало важне завдання чисто політичного характеру. Це мало неабиякий вплив на становище поодиноких стрілецьких частин до Коша У. С. С. Після реорганізації не було між поодинокими частинами не тільки без-посереднього службового зв'язку (його не вдалося навести і до кінця світової війни), але навіть ні-якого порозуміння. Кожна частина У. С. С. жила якийсь час окремим життям. Фронтові куріні не все були в повній згоді між собою та оба вони ставились до Коша У. С. С. як до якоїсь окремої, чужої їм установи. Непорозуміння між старши-нами одного й другого куріння витворили таку ат-мосферу, в якій про якийсь одноцілий плян праці не можна було навіть говорити. Також до справи набору новобранців ставились фронтові частини здебільша байдуже.

Настрої і відносини між поодинокими части-нами У. С. С. поправило таки саме життя і обста-вини. В половині 1915 р. зачали фронтові куріні, радше деякі старшини У. С. С., видавати стрілець-кий журнал «Шляхи». Виникла потреба контакту зі Львовом у справі друку, адміністрації та експе-диції цього журналу. Ясно, що видавці без допо-моги Коша не могли дати собі ради. Звернулись тоді за допомогою до команди Коша і таким чи-ном трапилась перша нагода безпосереднього кон-такту (очевидно ідейного а не службового) між стрілецькими частинами. Розмова та листування видавців і співробітників «Шляхів» з командантом Коша не тільки вияснили всі питання ідеологіч-ного характеру, але також виявили пекучу потребу

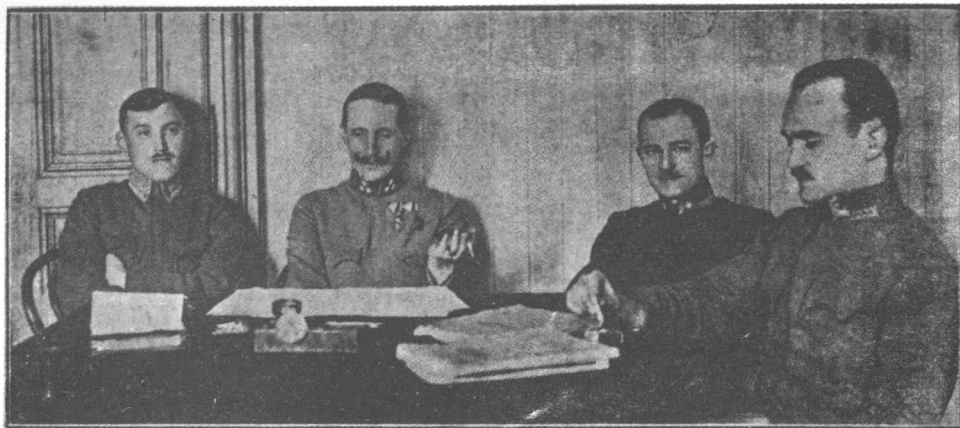
Гімназійні курси в Коші У. С. С.
Праворуч стрілецький учитель віст. Степан Прідун.

В пріюті Коша У. С. С.

Кантина «Мрочка» в Пісочній.

Старшини Збірної Станиці У. С. С. у Львові.

Від ліва: хор. Микола Іванчук, сот. д-р Михайло Волошин, командант, хор. Тадей Слобода та лікар хор. д-р Володимир Щуровський.

Чет. Ярослав Індишевський

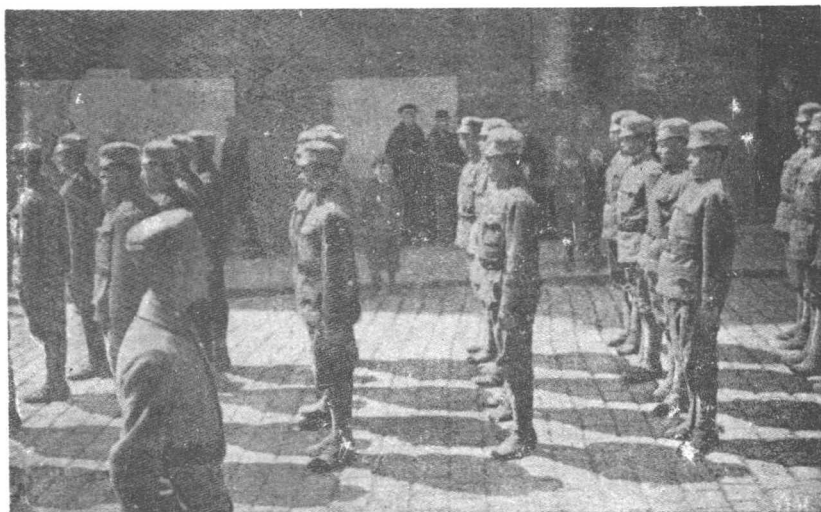
тісного об'єднання всіх стрілецьких частин, для приборювання ворожих У. С. С.-ам затій з боку австрійських військових кругів.

І дійсно у відносинах наступив тоді рішучий зворот на краще; це мало дуже корисний вплив для дальшої праці та її розмаху. Багато старшин під впливом своїх ідейних провідників, особливо старшин другого куріня У. С. С., пішло по лінії національних інтересів, зрікаючись усього того, що мало особистий чи гуртковий характер. Для злагодження конфліктів між старшинами фронтових курінів найбільше заслужився бл. п. Дмитро Вітовський.

І далі самі умовини вносили корективи в життя Стрілецтва і направляти помилки, які вкралися проти волі загалу. Дуже додатний вплив на споєння духа Стрільців у всіх частинах Леґіону виявила організація Пресових Кватир у Коші і на фронті. Кіш стає небаром центром, з якого виходили постанови щодо політичних потреб та змагань Стрілецтва. Найсильнішим висловом

цього була нарада старшин та інтелігентних підстаршин усіх частин Стрілецтва (боєві куріні, Вишкіл, Кіш), що відбулася 26. травня 1917 р. під проводом сот. Дм. Вітовського в справі: бути чи не бути Українським Січовим Стрільцям. Ця нарада відбулась тоді, коли Центральна Рада після розвалу царату почала організувати українські війська на противастрійському фронті. Щоправда, на тій нараді більшість заявила за розв'язанням Леґіону, та зїзд нотаблів у Відні, що відбувся 24. липня того року, одобрив відклик меншости, щоб і надалі втримати організацію У. С. С.

Кіш У. С. С. помагав також матеріально і морально в праці «Бюра Культурної Помочі для українського населення окупованих земель». Найважливішою ділянкою тієї праці було організування народніх шкіл та курсів неграмотности на Волині. Щоправда, безпосередньо виконували її три Комісаріати У. С. С. (сот. Дм. Вітовський і четарі: Микола Сасевич та Михайло Гаврилко) і вони несли на своїх плечах увесь тягар цієї переважної праці. Во-

Похідна сотня у віденській Збірній Станиці 1916 р.

Пполк. бар. К. Гужковський

Щирий прихильник У. С. С., дрогобицький староста 1915-16 р., основник фундації для інвалідів У. С. С. у Трускавці; помер наго на вістку про відворот УГА.

ни видали читанки для чотирьох клас народної школи, дбали про обсаду учительських місць і про правильний хід науки, але без помочі Коша, який вибирав учительські сили зпоміж Стрільців і щомісячними великими грошовими датками піддержував цю працю матеріально, не було б таких успіхів, які фактично досягнуто.

Праця комісаріатів У. С. С. на Волині та їх заслуги на полі національного освідомлення українського населення, яке до війни жило під російською займанщиною, це окремий розділ діяльності У. С. С., що в історії Стрілецтва заслугоє на відмічення.

Побут У. С. С. в українських селах мав великий національно-освідомлюючий вплив. Зокрема помітним було це на Підкарпатті, де важкий мадярський режим, піддержуваний жидівським елементом, не тільки виснажив населення матеріально, але й убив у ньому національну свідомість. Навіть церква була там засобом мадяризації. Священики, крім самого Богослуження, уживали тільки мадярської мови. Лише старше покоління знало рідну мову, молодь уже дуже мало. Колиж появились Стрільці, залунало рідне слово та пісня, населення стало в балачках знайомитись зі стрілецькою ідеєю та їхніми змаганнями; воно прислухувалось день у день військовій команді в українській мові та це зворушувало його приспану душу і розбуджувало національну свідомість. Вплив У. С. С. був у тому випадку незвичайний. Молодь почала цінити рідну мову, переймала залюбки українські пісні а малі хлопчики наслідували Стрільців, формували відділи для забави та виучувались української команди. Коли хор Коша У. С. С. захоплював не тільки українських, але й мадярських слухачів Мункачева в часі недільних Богослужень, то куди більше мусів він захоплювати селян.

Найкращим знаком впливу У. С. С. на поширення національної свідомости на Підкарпатті був обємистий донос мункачівської поліції до будапештанського уряду про ширення протидержавної агітації Стрільцями.

І хто зна, чим було б те все скінчилось, колиб у тому акті не було брехливих наклепів про всякі насильства команди У. С. С. над місцевим населенням. Ці вигадки ослабили віродостойність акту обвинувачення і він, після вияснення справи, опинився в архіві корпусу.

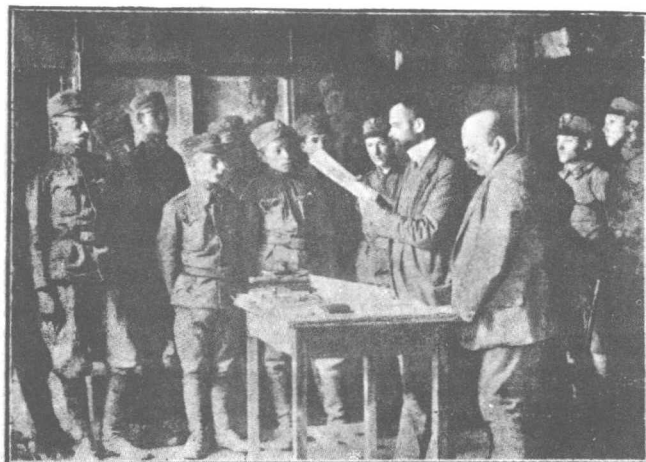
Коли на Підкарпатті впливи У. С. С. діяли стихійно, несвідомо, так по галицьких селах вони були більш організовані та плянові. Помогла в цьому Пресова Кватира, основана ще у Замковій Паланці.

Дня 5. липня 1915 р. покинув Кіш Підкарпаття, перебувши там понад 9 місяців, та осів в селах

Стрільці-абсолютенти гімназії у Відні.

Від ліва, стоять: Е. Носковський, О. Гуменюк, П. Гнатевич, Л. Коновал, О. Шлемкевич, Т. Богаєць, сидять: Д. Савюк, С. Леницький, Д. Квасниця, М. Слободян, О. Рибіцький.

У Збірній Станиці у Відні.

Група Стрільців, що повернулися з російського полону 1917 р. до Коша.

Стоять від ліва: М. Урбанович, І. Стек, В. Середа, Питляр; сидять: Корник, Дубицький.

Хор. Олекса Черкавський.

Чет. Северин Левицький.

Дес. Ярослав Скопляк.

Дубина-Камінка, недалеко Сколього. Опісля він перейшов до Боднар-Майдану, дальше до Гнильча, Славятина, Свистільник-Липиці Горішньої, Потока-Черче, Розвадова н. Дністром, Дроговижа, Горожанни Великої, Пісочної та Черниці.

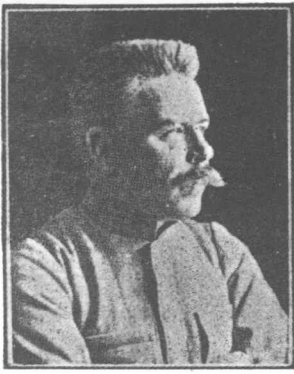
В рядах Стрілецтва служило багато таких, що мали вже деякий громадський стаж. Працюючи до війни в партійних та громадських організаціях, вони знали потреби й болі села та вміли до нього підходити. Від першої хвилини появи Коша в Галичині, ті Стрільці посвячували багато уваги відношенню У. С. С. до села. Вже влітку 1915 р., підчас постою Коша в районі Сколього, вийшов наказ вищих військових команд, який велів військовим частинам допомагати населенню у польових роботах. Це використала Команда Коша, скликаючи перше стрілецьке віче в Камінці, в справі допомоги селянам. На тому вічу — цю форму по-

розуміння між Стрільцями вибрала Команда Коша свідомо — кожний стрілець, без огляду на його військовий ступінь, міг висказати свою думку як громадянин, ставити внески і брати участь у голосуванні. Стрільці з великим захопленням вирішили допомогти населенню не тільки в полі, але й в домашньому господарстві тим більше, що село було знищене холерою (Стрільці були імунізовані перед тією пошестю) та в деяких домах залишилися лише маленькі сироти без опіки. Стрільці з великою запопадливістю піклувалися такими домами й сиротами і це відношення до селян не змінилося у дальших переменах постою Коша так, що багато щирих сліз випили селяни, пращаючи Стрільців при відході.

Організовану форму праці Стрілецтва на селі надала вдійсності Пресова Кватира Коша. Звіздам виходила ініціатива оживлення читалень, улаштування всяких імпрез (концерти, виклади і т. д.). Атмосфера, викликана Пресовою Кватирою, притягала до себе багато стрільців інтелігентів, які вели опісля різні статистичні записки в справах маєткового стану села, його обдовження, національної статистики, життя читалень, кружків Сільського Господаря і т. д. Заслужились при цьому найбільше інтелігентні підстаршини і рядові стрільці, між якими були адвокатські конціпенти, учителі середніх і народних шкіл, студенти та учні вищих класів гімназії, що своєю освітою, коли не перевищали, то дорівню-

Посвячення пам'ятника У. С. С. в постою Коша в Пісочній 1917 р., з нагоди проголошення III-го Універсалу Центральної Ради.
Промова начальника громади Шведа.

Чет. д-р Олекса Новаківський.

Пхор. д-р Степан Чумак.

Пхор. Іван Тиктор.

вали старшинам, але не мали ніяких виглядів на аванси. В справі всебічної статистики нашого села найбільше поклав праці д-р Захар Ткачук, вістун У. С. С., що вмер трагічною смертю 1919 р.

Полеві роботи забирали Стрільцям також багато часу. В селах господарили тільки жінки, старці і недолітки; коней залишилось дуже мало, багато поля лежало облогом. Стрільці давали не лише свою працю, але й коні та вози з обозу, організували працю на полі, розділивши село на райони та оброблюючи один район за одним. Праця в полі йшла під наглядом старшини, який кожного вечора вислухував звітів районних підстаршин та видавав зарядження на другий день. Разом зі Стрільцями працювали селяни на своїм і чужім полі, також під командою старшини. Таке спільне господарювання дуже подобалось селянам. Бувало й таке, що селяни сусідніх сіл прохали зорганізувати і в них роботу в полі. В селі Свистільниках та Липиці Долішній, рогатинського повіту, обробили Стрільці весною 1916 р. таким спосо-

бом 2050 моргів селянського ґрунту. Та ні У. С. С., ні селяни не скористали з цих жнив, що заповідались дуже гарно, бо саме перед жнивками, підчас офензиви Брусілова, фронт подався назад до Золотої Липи.

Праця в самому Коші була різноманітна. Постійно заняті в Коші Стрільці, т. зв. «кадрові щурі» — це були здебільша нездібні до фронтової служби й вони працювали у канцеляріях: Команди Коша, реєстровій (евіденційній), у провіантурі, в захисті для хорих У. С. С. і т. д. Зі всіх кошових справ найважливішою ділянкою була реєстрація, себто ведення списків і записків про всіх, що служили в У. С. С. Ці списки містились в т. зв. головній евіденційній книзі, що залишилася, на жаль, у Києві. Евіденційною канцелярією Коша завідував дуже совісно хор. О. Грицай.

Частиною команди Коша була т. зв. стаційна команда — один старшина, кількох підстаршин та вартовий відділ — для береження ладу і спокою в постою Коша. До стаційної команди належав

Пхор. Іван Вербой.

Йордан у Коші, 1917 р.

Циганка ворожить новобранцям долю з карт, Свистільники 1916 р.

Стр. Васирина Ощипко,
санітарка У. С. С.

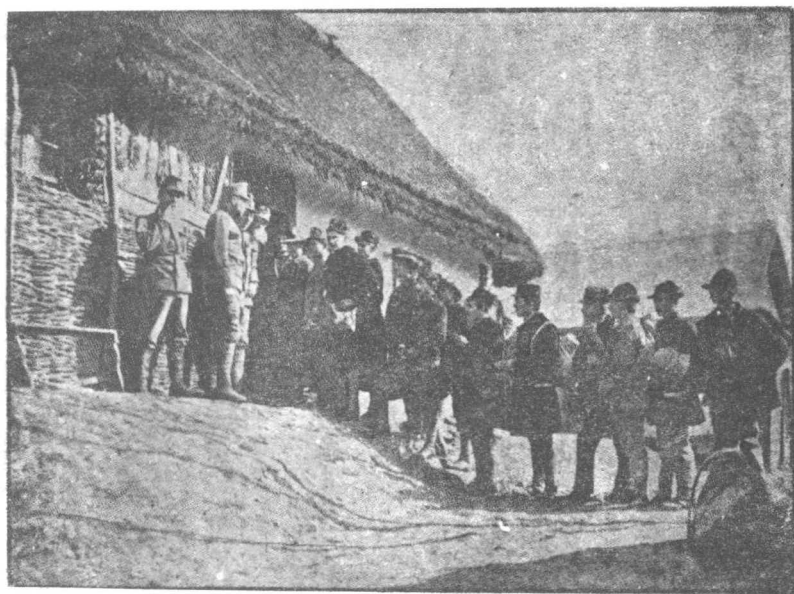

Дівчата виводять гагілки зі Стрільцями, Великдень 1918 р.

відділ полевої жандармерії. З нею траплялись часами веселі епізоди, які викликували хитрощі «старої війни», що залюбки не придержувалась наказів щодо нічних перепусток. Безсильна боротьба жандармів-новобранців зі «старою войною» мала в собі багацько здорового гумору.

Чимало анекдот розказували про безрадісність «зелених» новобранців у змаганні з різними підступами «старої війни», що всупереч строгим наказам стаційної команди із Свистільник «за Тендер» до Липиці втікали. Про це навіть думу, повну вояцького гумору, в Коші співали.

Стрільці, що довгий час перебували в Коші як реконвалесценти чи інваліди й не несли ніякої служби, мали свої окремі заняття. Гімназисти користали з курсів, що підготовляли їх до іспитів. Учили на курсах якийсь час кваліфіковані сили,

Новобранці У. С. С. зголошуються до запису.

Пхор. Остап Грицай,
в евіденційній канцелярії Коша.

Стр. Павлина Рисівна.

Поборова Станиця У. С. С. у Станиславові.

гімназійні учителі та абсолювенти філософії, а коли ці відійшли на Волинь до комісаріатів УСС., або до Рогатина, до гімназії УПТ, то цими курсами проводив один тільки вістун, Степан Прідун, дуже талановитий інструктор. Багато Стрільців (ок. 140) таким чином покінчило гімназію. Для неграмотних були курси неграмотности, що проходили з великим успіхом.

До кошової формації треба зачислити також Осередню Збірну Станицю у Відні, яку зорганізовано в 1914 р., після переїзду У. Боевої Управи до Відня. Станиця підчинялась в місцевих справах Військовій Команді міста Відня, але в справах У. С. С. була в постійному звязку з Кошем. Командантом цієї Станиці був від самого початку до 1918 р. чет. Дмитро Катамай.

Станиця була збірним пунктом для Українських Січових Стрільців, що приїздили до Відня

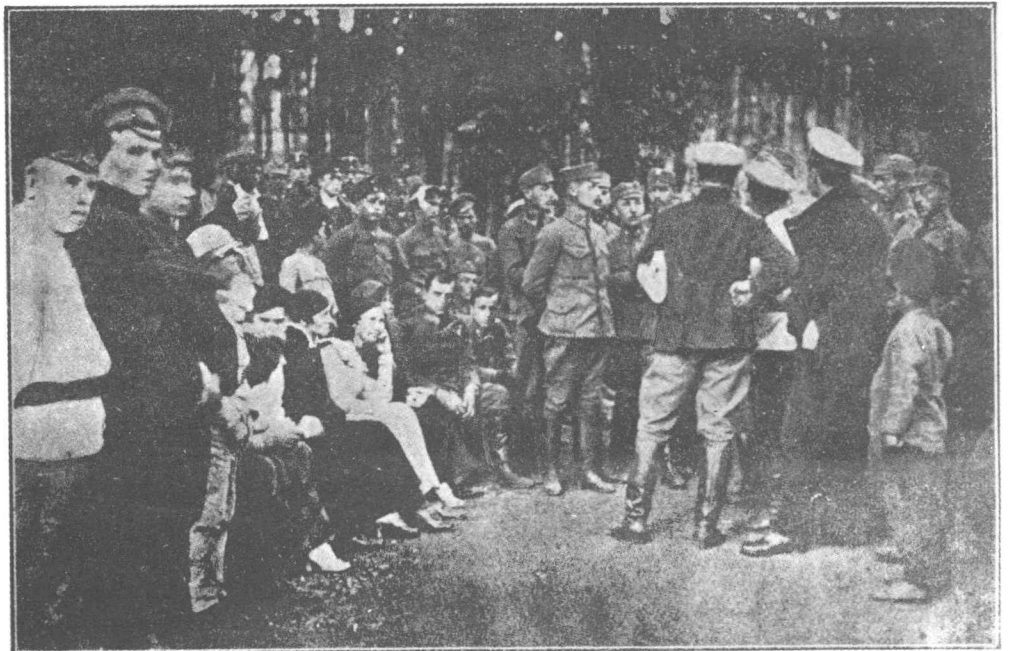
службово, на відпустку чи на студії. Вона мала власну домівку-казарму при вулиці Гольдшлягштрассе, в якій находили приміщення стрільці-відпустковці та виздоровці, що повертали з лічниць. Заходом Станиці зорганізовано також не один відділ новобранців, головню на початку війни, з виселенців і таборовиків.

В квітні 1916 р. повсталла ще одна Збірна Станиця У. С. С. в Мармароськім Сиготі на Закарпатті, якою проводив чет. Ю. Буцманюк. Вона проіснувала цілий рік, до квітня 1917 р. Через неї перейшло багато добровольців т. зв. Буковинського Легіону до Коша У. С. С. Станиця мала великий приют для сиздоровців на 300 ліжок. Вона сповняла теж роллю освідомлюючого осередка на східному Закарпатті.

З Кошем були в постійному звязку всі ці старшини й підстаршини, що їх приділено до різ-

Ст. дес. Карась з наймолодшим стрільцем.

Кіш У. С. С. на Придніпрянщині в літі 1918 р.
Стріча з місцевим громадянством.

Іван Франко в гостині у Стрільців, у приюті для хорих у Львові.

Згодом їх число значно збільшилось і мабуть не було такої вищої команди на цілому південно-східному фронті, в якій не працювалиб представники У. С. С.

Був у Коші все добрий хор та мандолінова орхестра. Дута орхестра під орудою Мих. Гайворонського, зорганізована теж у Коші літом 1915 року, переходила від одної формації У. С. С. до другої. І хор і орхестра брали звичайно участь у народніх святках (концертах у честь Шевченка) та ріжних імпрезах у Львові, Станиславові, Калуші, Стрию ітд. Також звеличали похоро-

них чужих відділів чи команд. Число цих експонентів У. С. С., що у великій мірі вміло боронили всюди інтересів українського населення, було не мале.

Вже в 1915 р. вислано з Коша 15 старшин і підстаршин до Південної та ІХ. Карпатсько-семигородської Армії.

рони наших заслужених громадян: о. Бодняря, пароха Свистільник, посла Евгена Олесницького (Стрий) та Івана Франка (Львів), що за життя цікавився Стрілецтвом і радо перебував серед нього. Кіш У. С. С. був за весь час свого існування тим звеном, що звязував Стрілецтво з українським громадянством.

Українські Січові Стрільці пишуть лист до Боевої Управи